

recenze

**Jan Mařík /
*Ladislav Čapek***

**Simon Parry /
*Michal Rak***

Ladislav Čapek

Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku

MAŘÍK, Jan (2009): Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filosofická fakulta.

Nová publikace v ediční řadě *Dissertationes Brunenses/Pragensesque* je upravenou verzí dizertační práce J. Maříka z roku 2009 zabývající se libickou sídelní aglomerací na základě komplexního zpracování a vyhodnocení dosavadních archeologicky dokumentovaných sídelních, pohřebních a sociálních struktur uvnitř i v zázemí raně středověkého hradiště.

Autor zde při rekonstrukci sídelní topografie a pohřebních aktivit mimo opevněný areál uvažuje o celé raně středověké sídelní aglomeraci, byť terminologicky není tento pojem dosud v archeologické literatuře jednoznačně definován (s. 11–14). Je zřejmé, že pojem sídelní aglomerace musíme chápat zejména v prostorových souvislostech jako užší zázemí mimo opevněný areál. I písemné prameny nejednoznačným rozlišením opevněného areálu (*cititas*) a volně přístupného bezprostředního okolí (*suburbium*), označovaného často jako podhradí, ukazují, že ve středověku toto rozlišení bylo volně užíváno pro definici prostoru. Jednotlivé části aglomerace (vlastní areál hradiště, sídliště a pohřebiště) je slovy autora třeba chápat jako „...vzájemně propojený celek, a to z hlediska funkcí, které centrum plnilo vůči svému okolí...“ (s. 12). Pro vyhodnocení centrálního významu Libice ve studované oblasti je nutné opírat se zejména o kvantitativní a kvalitativní ukazatele a předpoklady geografického prostředí. Kvantita a kvalita archeologických nálezů svědčí o tom, že se libická sídelní aglomerace strukturou a velikostí svého zázemí neliší od prostorového uspořádání evropských raných měst a raně středověkých sídelních aglomerací (s. 12–14).

Za počátky archeologických výzkumů hradiště a jeho zázemí můžeme považovat „amatérské“ výzkumy J. Hellicha na konci 19. století. Systematicky se hradištěm zabýval R. Turek v letech 1949–1953 a 1967–1973, který se soustředil zejména na vnitřní opevněný areál hradiště – v jeho východní polovině na pozůstatky „slavnickovské“ zděné architektury a odkryv kostrového pohřebiště (s. 15–16). Od roku 1974 jsou pro archeologické poznání charakteristické záchranné výzkumy předhradí zejm. J. Justové-Princové a autora publikace J. Maříka. Z kvantitativního hlediska je poznání vnitřního hradiště (akropole) a předhradí nerovnoměrné. Ve vnitřním areálu archeologické sondy pokrývají 4,5 % z celkové plochy, převážně v jeho východní polovině. O ostatních částech vnitřního hradiště jsou pouze informace z nedestruktivních metod archeologického výzkumu (letecké snímkování, povrchové sběry). Na předhradí se archeologickými výzkumy podařilo prozkoumat cca 7 % celkové plochy. Zjištěné doklady raně středověkého osídlení mimo opevněný areál jsou topograficky vymezeny pravým a levým břehem Cidliny a její říční nivou (s. 17–18).

Pro vyhodnocení starších archeologických výzkumů (J. Hellich, R. Turek) a výzkumů od 70. let do současnosti (J. Justová-Princová, J. Mařík) byl vytvořen jednotný informační systém pro lokalizaci movitých a nemovitých artefaktů: *Archeologická mapa Libice* v prostředí geografického informačního systému (GIS) pro zpracování a vektorizaci prostorových dat ve formě mapových podkladů s připojením relačních databází. Archeologická mapa Libice se stala východiskem pro analyticko-syntetický rozbor sídelních a pohřebních struktur v zázemí hradiště. Ocenit lze autorovu maximalistickou snahu o propojení všech dostupných informací a převedení výsledků i starších revidovaných výzkumů do jednotné formalizované podoby. Do té doby před zavedením systému byla zpracována a zpřístupněna pouze pětina (!) získaného materiálu v podobě nálezo- vých zpráv a publikací (s. 19–20).

Vlastní jádro publikace se zabývá libickým hradištěm a jeho životním prostředím. Pro samotnou existenci hradiště a osídlení v raném středověku je důležitá zejména otázka labské říční nivy a jejího formování v 10. století, kterou výsledky zjištění předpokládají jako poměrně členitou s výraznými terénními depresemi, zbytky teras, písčnými přesypy a četnými vedlejšími rameny a meandry (s. 21–22). Rekonstrukce životního prostředí a vegetace se opírá částečně i o výsledky archeobotanických analýz (makrozbytky, palynologie). Zde je nutné upozornit, že samotné nálezy pylů z antropogenních vrstev nemusejí odrážet přímo produkci hradiště, ale spíše až následnou konzumaci a způsob zacházení s odpadem. Na základě archeobotanických analýz vegetačních pokryvů byla vytvořena hypotetická představa o rozsahu orných půd, luk a pastvin a lesa. Celkově lze oblast aglomerace charakterizovat jako vysoce odlesněnou. Loukám a pastvinám byla vyhrazena především říční niva (s. 24–27).

Zásadní otázkou je chronologický vývoj libické aglomerace a jednotlivých sídelních struktur (s. 28–37). Relativní chronologie je postavena na keramických souborech ze stratifikovaných vrstev a z pohřebiště. Autor při rozboru keramiky vychází ze

starší chronologie vytvořené M. Šollem (1972), jehož metoda práce se soubory není bez výhrad (s. 28). Při morfologickém rozboru keramiky (okraje – výzdoba) byly řešeny zejména otázky nejstarší časné slovanské/starohradištní keramiky, která je kvantitativně jen málo zastoupena, navíc v problematických, druhotně přemístěných situacích. Je uvažováno dokonce o hiátu v osídlení předcházejícím intenzivnímu středohradištnímu osídlení (1. fáze). Středohradištní keramika zde odpovídá mladšímu klučovskému horizontu a nejstaršímu horizontu osídlení na Pražském hradě (s. 34). Nedořešenou otázkou je datování nejstaršího opevnění hradiště. Mladohradištní období (2. fáze) je zastoupeno převážně „keramikou slavnickovské fáze“, jejíž vymezení je zavádějící (s. 28, pozn. 38). Pouze několik souborů bylo možné datovat do pozdně hradištního období. Absolutní chronologie vývojových horizontů je problematická a jen částečně řešitelnou otázkou (s. 35–37). Chronologie se opírá zejména o nálezy bohatě vybavených hrobů s pozdně velkomoravskými šperky, které na základě synchronizace se středohradištní keramikou datují vznik libického hradiště do mladší fáze středohradištního období, na přelom 9.–10. století (s. 35). Mladohradištní keramiku na základě výskytu kalichovitých okrajů středověkého výrobního okruhu můžeme datovat *post quem* nálezy z Pražského hradu do první třetiny až poloviny 10. století. Události spojené s rokem 995 nelze na základě rozboru archeologického materiálu prokázat. Pozdně hradištní keramika je zde reprezentována převážně vzhůru vytaženými okraji. Z výsledků rozboru keramiky je patrné, že chronologie jednotlivých fází není jednoznačně vyřešena (také pro malý objem zpracovaných souborů – celkem 792 zlomků).

Největší část publikace je věnována soupisu dokladů raně středověkého osídlení a pohřebních aktivit mimo opevněný areál na pravém a levém břehu Cidliny v podobě přehledného a kompletního katalogu (s. 40–68 a s. 74–115). Struktura raně středověkých sídlišť je tvořena převážně zahlobenými objekty, jejichž funkční interpretace je často problematická. Zvláštní pozornost je věnována lokalitám situovaným na drobných vyvýšeninách obklopených říční nivou (s. 70–71). Na území libické aglomerace bylo zachyceno 10–11 raně středověkých pohřebiště, z nichž vyniká zejména pohřebiště Kanín. Kostrová pohřebiště poskytla autorovi poměrně ucelený soubor, který umožnil sledovat proměny a vývoj pohřebního ritu v čase a prostoru. Zvláštní pozornost je věnována i velikosti a úpravám hrobových jam (s. 116–118). Zajímavé zjištění přináší sledování vztahu objemu hrobových jam ke kvantitě nálezů. Na pohřebištích se neukazuje závislost mezi „bohatostí“ vybavy a objemu výplně. Ve velikostech a objemu se spíše odrážejí příčiny čistě praktické a chronologické.

Hmotná kultura pohřebiště je zde reprezentována celou řadou nálezů typických pro raně středověká středohradištní a mladohradištní pohřebiště (s. 113–135), z nichž vynikají zejména nálezy šperků velkomoravského původu (košíčkovité, hrozníčkovité náušnice, gombíky), ale i militárií (ostruhy, meče, sekery, železné hroty šípů). Tyto nálezy se staly předmětem autorových úvah o sociální topografii pohřebiště (s. 136–137). Hroby příslušníků „elity“ se nacházely zejména na vnitřním hradišti. Srovnatelné pohřebiště se

nacházelo v Kaníně, i když s drobnými odlišnostmi (zejm. odchylky od pohřebního ritu, keramické nádoby, dřevěná vědra), které jsou zde vysvětlovány jako doklad postupující christianizace v prostředí mocenských center. O nekropoli Kanín autor uvažuje jako o pohřebišti rozsáhlého sídliště na předhradí.

Závěrečná kapitola byla věnována zázemí libické aglomerace (s. 138–156). O existenci ekonomického a služebného zázemí podřízeného centru svědčí nejen vysoká koncentrace obyvatel, doklady specializované nezemědělské výroby a přítomnost společenské elity. Základní kladenou otázkou bylo, jakým způsobem plnilo centrum své funkce a jaká byla jeho úloha v sídelní síti – centrum v roli výhradního konzumenta produktů, nebo vyvážený vztah podílu produkce mezi centrem a jeho zázemím? Plné poznání těchto funkcí v předpokládaném zázemí naráží na omezené možnosti výpovědních vlastností archeologických pramenů.

Autor pro odhad spotřeby centra stanovil model reálné představy ekonomických možností jeho zázemí na základě kvantifikovaných údajů. K tomu bylo využito zejména demografie raně středověkých pohřebišť. Na základě demografických údajů byl učiněn odhad počtu obyvatel v 1. a 2. fázi na 600–900 obyvatel. Ve 3. fázi se projevuje pokles na 300–700 obyvatel (s. 139–140). Z hlediska možnosti hospodářského využití byly vyděleny zóny zemědělsky obdělávaných ploch a zóny vhodné pro určitý typ lesního managementu. Odhad zemědělsky využívaných ploch byl založen na přibližném výnosu obilí na jednotku plochy a průměrné spotřebě na osobu a rok. Odhad exploatace dřeva vycházel z představy množství stavebního dřeva při stavbě opevnění, obydlí a spotřeby palivového dříví (s. 141–144). Na základě kvantifikace spotřeb byly vypočítány hypotetické exploatační plochy a vymezeny na podkladě geologických a pedologických map v prostředí GIS. Byly vytvořeny tři prostorové modely pro potencionální rozsah plochy orné půdy a lesního managementu. Prostorové modely naznačují, že zázemí libické sídelní aglomerace v rozsahu přibližně 4,2 km mohlo plně uspokojovat rozsah spotřeby obyvatel.

Předpoklad modelu byl nezávisle potvrzen krajinnou sondou sledující vývoj sídelních struktur, jež byla vymezena obdélníkem o rozsahu 23 x 24 km² a zasahovala do oblasti Poděbradska, Nymburska a Kolínska, do oblastí s diverzitou geologických útvarů a vegetace, ale i různou mírou stavu archeologického poznání (s. 147–153). Na vymezeném území byla sledována dynamika vývoje raně středověkého osídlení od časně slovanského/starohradištního a mladohradištního období, projevující se postupným zhušťováním sídelní sítě. Byly sledovány i jiné opevněné lokality, které se koncentrují podél Labe ve vymezeném území, a hledány jejich souvislosti ve vztahu k libickému hradišti a enklávám RS sídlišť. Ve vztahu libické aglomerace a jejího širšího zázemí je uvažováno i o potencionálních zdrojích nerostných surovin (zejm. kamene, železa a drahých kovů). Prostorové modely konzumpčních nároků libické aglomerace a vývoj osídlení na sledovaném území ukázaly, že největší část hospodářského zázemí se nacházela v povodí dolního toku Cidliny ve vzdálenosti několika kilometrů od hradiště.

Práce svým rozsahem a komplexností řešené problematiky představuje mimořádnou studii o raně středověkém centru v Libici n. Cidlinou a jeho postavení v rámci širšího geografického regionu. Vyzdvihnout lze zejména část zabývající se ekonomickými možnostmi libického zázemí, která společně s pracemi věnovanými Pohansku u Břeclavi (DRESLER, Petr a Jiří MACHÁČEK 2008) představuje moderní přístupy a metody k řešení dané problematiky, jejichž postupy a závěry bude možné aplikovat i na jiné srovnatelné lokality.

MAŘÍK, Jan (2009): Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku: Early Medieval Agglomeration of Libice and its Hinterland, in: Klápště, J. – Měřinský, Z. (eds.), *Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque*. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Praha. Rozsah práce, 174 s. textu (včetně anglického resumé), 71 Obr.; 98 s. příloh (98 Tab.)

Literatura:

ŠOLLE, Miloš (1972): Zur Entwicklung der frühmittelalterlichen slawischen Keramik im Bereiche Ostböhmen, *Vznik a počátky Slovanů* 7, s. 141–177.

DRESLER, Petr – MACHÁČEK, J. (2008): Hospodářské zázemí raně středověkého centra v Pohansku u Břeclavi, in: Macháček, J. (ed.), *Počítačová podpora v archeologii* 2, s. 120–147, Brno – Praha – Plzeň.